

рр.-К.,1963; 6. Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація // Вітчизна.-1990.-№5; 7.Лозицький В.С. Політика українізації в 20-30-х роках: історія, проблеми, уроки // Укр.іст.журн.-1989.-№3.С.46-55; 8. Шаповал Ю.І, У ті трагічні роки: сталінізм на Україні.-К.,1990. 10 Даниленко В.М., Касьянов В. Г., Куличичський С.В. Сталінізм на Україні. 20-30-ті роки.-К.,1991; 11. Касьянов В.Г. Українська інтелігенція 1920-х-30-х років: соціальний портрет та історична доля.-К.,1992.-С.70; 12. Васильчук Г.М. Українізація: погляди крізь роки // Рідна школа.-1992.-№1.-С.49-51; 13. Розовик Д. Ф. Центральна Рада й українська культура // Укр. іст. журн.-1993.-№2-3.-С. 17-27; М.Зубалій О.Д., Рященко Д.С. Освітній рух в Україні у добу національно-державного відродження (1917-1920у/Укр.іст.журні.-1998.-№3.-С. 12-24; 15.Остапко Т.С. З історії літературно-мистецького життя в Україні за часів Центральної Ради//Укр.іст.журн.-1998.-№3.-С.24-38; 16.Кульчицький С.В. Комунізм в Україні: перше десятиріччя.-К.1996.-С.58; 17. Дашкевич Я.Р. Українізація: причини і наслідки//Слово і час.-1990.-№8.- С.56; 18.Даниленко В., Верменич Я. Троянський кінь українізації//Віче.-1997.-№5.- С.146; 19. Чехович В.А. Державно-правові питання українізації в 20-х рокахУ/Минуле України: відновлені сторінки.-К.-,1991.-С.97; 20. Кручек О.А. Становлення державної політики УСРР у галузі національної культури (1920-1923рр.).-К., 1996; 21. Мейс Д., Панчук М. Український націонал-комунізм. Трагічні ілюзії.-К.,1997.- С.58; 22. Нагорна Л.П. Позиція України у новоствореній союзній державі:20-ті роки крізь призму 90-х//Укр.іст.журн.-1993.-№1.-С.4; 23. Борисюнок О. Проблема українізації во второй половине 1920-х годов и Л.М. Каганович//Славяноведение.-2001.-№5.-С.4; 24. Горбач Н. Українізація: зліт та трагедія // Жовтень.-1989.-№2.-С.78-85; 25. Комаренко Т.О. Теорія боротьби двох культур і шляхи розв'язання національного питання в Україні (березень-квітень 1923р.)// Проблеми історії України: факти, судження,пошуки. Вип.3.-К.,1994.-С.84-90; 26. Бондарчук В. Українізація і профспілки // Історія України.-1999.-№21-24.-С.4-5; 27. Борисов В. Українізація та розвиток загальноосвітньої школи в 1921-1932 рр. // Укр. іст. журн.-1999.-№2.-С.76-79; 28. Малій К. Українізація освіти в 20-ті роки // Рідна школа.-1996.-№11-12; 29. Шапович М. Радянське керівництво і літературно-мистецьке інтелігенція України: 20-ті роки // Укр.іст. журн.-2000.-№1.-С.95-102; 30. Пospelов О. Національний театр: шлях до відродження // Українське мистецтвознавство. 36. наук. праць.-К.,1993-С.103-117; 31. Брюховецька Л. Світовий ренесанс Українського кіно // Укр. мистецтвознавство.-С.97-103; 32. Попович М.В. Нарис історії культури України.-К.,1999; 33. Нариси популярної української культури.-К.,1998; 34. Солонська Н. До історії книжкової торгівлі 20-30-х років в Україні // Бібліотечний вісник.-1996.-№5; 35. Голобуцький Л. Українське книгознавство 20-х років // Бібліотечний вісник.-1994.-№5-6; 36. Коляструк О.А. Мозотворчість газетної періодики УРСР за умов українізації (20-ті роки ХХ ст.) // Історія України.-2000.-№41; 37. Корожеєва-Камінська В. Українознавчий аспект змісту педагогічної освіти 20-х рр. ХХ ст. // Освіта і управління.-1997.-№4.-С.175-178; 38. Соболев П. Українізація освіти Півдня України: 1920-30-ті роки // Історія України.-2000.-№8; 39. Рожкова Л.І. Проблеми українізації професійної освіти в Лівобережній Україні у 20-х роках ХХ ст. // Історія України.-2000.-№35. 40. Верменич Я. Роль М.С. Грушевського у становленні системи регіонально-історичних досліджень в Україні // Укр. іст. журн.-1998.-№2.-С.92-101; 41. Шаповал Ю. М.С. Грушевський у дзеркалі справи-формуляра//Укр. іст. журн.-2001.-№4.-С.143; 42. Онопрієнко В.Г., Щербань Г.О. Доля науки в Україні (кінець ХІХ-30-ті роки ХХ ст.) // Укр. іст. журн.-1993.-№4-6.-С.3-13; 43. Солдатенко В. Ф. Незламний . Життя і смерть Миколи Скрипника // Історія України.-2002.-№25-27; 44. Шарпаций В.Г. Скрипник М.О. як діяч української радянської культури // Укр. іст. журн.-1991.-№9.-С.96-103; 45. Шаповал Ю., Пристайко В. Справа "Спілки визволення України".-К., 1995; 46. Єфіменко Г.Г. Зміни в національній поітиці ЦК ВКП(б) в Україні (1932-1938) // Укр. іст. журн.-2000.-№2.-С.86; 47. Сергійчук В.І. "Українізація Росії". Політичне ошукаство українців російською більшовицькою владою в 1923-1932 роках.-К.,-2000.-С.34; 48. Єфіменко Г.Г. Національні аспекти у формуванні компартійно-радянського апарату в УРСР (1923-1938) // Укр. іст. журн.-2000.-№5.-С.10; 49. Даниленко В. Згорання українізації й посилення русифікаторських тенденцій у суспільно-політичному житті радянської України И Україна ХХ ст.: культура, ідеологія, політика. 36. статей.-К.,1994.-Вил.2.-С.103; 50. Николишин С. Культурна політика більшовиків і український культурний процес.-К.,1947; 51. Тевельов Ю. Українська мова в першій половині ХХ століття: стан і статус.-Чернівці,1998; 52. Голубенко П. Україна і Росія у світлі культурних взаємин.-К.,1993.

С.Л.Калитко, І.В.Мазило

ДІЯЛЬНІСТЬ ОУН-УПА НА СХІДНОМУ ПОДІЛЛІ В ІСТОРИКО - КРАЄЗНАВЧИХ ПУБЛІКАЦІЯХ

Можливість дослідження діяльності організації Українських Націоналістів та Української повстанської армії на теренах Східного Поділля з'явилася після проголошення незалежності України, коли науковці та краєзнавці отримали доступ до архівних матеріалів з цієї проблеми. Відсутність жодних публікацій до початку 1990-х рр. зумовила їх прагнення висвітлити насамперед питання про створення та дії осередків ОУН, загонів УПА. подати біографічні відомості пре їх керівників та учасників руху.

М.Кравець¹ характеризує діяльність осередків ОУН у Вінниці в роки окупації міста гітлерівцями. Вказується на невдалу спробу створення в 1941 р. підрозділу українських збройних сил під орудою ОУН, переслідування та арешти німецькою владою керівників обласної оунівської підпільної організації - Вовка, Левка, Бойка, страту його та членів організації Є.Петерзіль, Гліба. Дослідник повідомляє про життєвий шлях та діяльність наступника Левка - С.Алетіяно-Попівського, про популяризацію ідей ОУН редактором газети "Вінницькі вісті" Нофенком, якого теж закатували в гестапо. Також наведено короткі відомості про створення та діяльність у місті Союзу українського націоналістичного студентства та Жіночої служби України.

Більш докладно дії ОУН в 1941-1943 рр. не лише у Вінниці, але й на території області, розглядає О.Костюк². Окрім висвітлення діяльності організації у Вінниці, відзначається створення потужної мережі оунівського підпілля в Калинівському районі, Хмільнику. Член ОУН Ляшенко редагував певний час газету "Калинівські вісті", в місцевій типографії було видруковано документи ОУН, праці з історії України. Подібні видання нелегально друкувалися також в Хмільнику.

Крім вказаних вище, названо імена (в більшості - псевдоніми, як у публікаціях всіх авторів) та охарактеризовано діяльність керівників оунівського підпілля різних рівнів - Купрієвича, Могили, Килимника, Ф.Білотченка, Черкик - Хріна, Гриця-Бориса. Зокрема Могила організував видання нелегального часопису "За самостійну Україну", Черник-Хрін та Гриць-Борис брали участь у створенні озброєних загонів повстанців в сучасних Хмільницькому, Літинському, Гайсинському районах. Біографічні відомості свідчать, що Є.Алетіяно-Попівський, обласні референти Килимник та Ф.Білотченко були родом з Вінниччини. Наведено факти збройної боротьби оунівських організацій проти німецьких окупантів та колаборантів, а також проти радянських партизанів, зокрема на території сучасних Іллінецького та Оратівського районів. Автор наголошує на переслідуванні оунівського підпілля німецькими окупантами, знищені нацистами керівників деяких осередків.

Низку публікацій присвячено діяльності ОУН в окремих населених пунктах в роки німецької окупації. Д.Червінський проаналізував зміст газети "Відродження", яка з 22 вересня 1942 р. називалася "Калинівські вісті" в період, коли обов'язки редактора виконував районний і надрайонний провідник ОУН Ляшенко³. Друкувалися матеріали, зміст яких був спрямований на пробудження та формування національної самосвідомості українського населення, зокрема статті про Т.Г.Шевченка, Г.С.Сковороду, М.В.Лисенка, М.С.Грушевського, також "Що таке Україна?", "Хто такий український народ", про долю останнього отамана запорожців П.Калнишевського тощо.

Публікація нарисів "Симон Петлюра", "Остап Вишня та його доля", матеріалів про голодомор 1932-1933 рр. та інших ставили за мету подолати стереотипи радянської пропаганди про деякі події недалекого минулого, викликати у читачів негативну реакцію щодо політики радянської влади. Тональність та зміст публікацій відповідала ідеологічним засадам ОУН.

Гестапо арештувало Ляшенка, але йому вдалося вирватися із в'язниці і виїхати на Волинь.

В.Бабицький вказує на існування в с.Кисляки Гайсинського району в 1941-1944 рр. осередку ОУН кількістю до десяти осіб, висловлювання яких мати антирадянський та антибільшовицький характер. Вони вивчали матеріали ОУН про створення незалежної української держави⁴.

Серед них переважали представники сільської інтелігенції. Названо прізвища, подано короткі біографічні відомості окремих з них. Всі вони були репресовані органами НКВС.

Про подібну малочисельну організацію в Гайсині йдеться в публікації В.Заболотного⁵. В роки німецької окупації одна з членів осередку О.Люта брала активну участь в постановках п'єс українських класиків самодіяльним драматичним гуртком. Її арештувало гестапо, а радянський суд засудив до розстрілу, згодом замінивши вирок на тривалий термін

ув'язнення.

Дії групи "ОУН-Південь" на Східному Поділлі висвітлено в низці наукових повідомлень. Г.Денарьов вказує, що в смузі діяльності похідної групи "ОУН-Південь", яка в червні 1941 р. вирушила на схід України, була Вінниця⁶. Торкаючись перебування в 1943 р. на Вінниччині групи "УПА-Південь", дослідник характеризує її чисельність, структуру, командування, місця дислокації. До військового округу "Вінниця", яким командував Ясень, входили три курені. Наведено відомості про короточасні бої проти німецьких окупантів в Тульчинському та Гайсинському районах, про загибель в бою з загonom НКВС біля Літина в червні 1944 р. командира групи полковника Батька (Омеяна Грабця).

Ю.Ніколаєць вказує на зіткнення радянських партизанів із підрозділами УПА наприкінці 1943 р. в Чорному лісі⁷, дії загонів повстанців під командуванням Гузиря та Довбуша в квітні-травні 1944 р.

М.Вороліс торкається збройних сутичок підрозділів групи "УПА-Південь" з радянськими партизанами та військами НКВС під час рейдів влітку-восени 1943 р. через Гайсинський, Жмеринський, Літинський райони на територію сучасної Хмельницької області та сутичок весною 1944 р. Наведено дані про чисельність загонів та втрати під час рейду - з Поділля на Волинь. Повстанці також здійснювали агітаційну діяльність, поширювали листівки⁸.

Дослідник відзначає, що по війні, в 1947 р., організації ОУН діяли в сучасних Хмельницькому та Чечельницькому районах.

В.Вовкодав у певній мірі систематизував матеріали про діяльність ОУН-УПА на Вінниччині в 1941-1945 рр⁹. Висвітлено перебіг подій, починаючи від створення похідною групою "УПА-Південь" мережі підпільних організацій, формування трьох повстанських загонів та боїв з військами НКВС в 1944 р. Дослідник називає справжнє ім'я референта Могили - Панько Сак. По закінченню війни, в 1950 р., агітаційною роботою займалися нечисельні групи ОУН в Літинському та Вінницькому районах. В лютому 1951 р. було заарештовано керівника осередку ОУН Демчука та ще дев'ять осіб.

Велику увагу дослідженню дій ОУН-УПА на Східному Поділлі в 1941-1946 рр приділив А.Малигін¹⁰. Дослідник прагнув до найдокладнішого висвітлення подій і біографій учасників оунівського підпілля та загонів УПА. Завдяки цим відомостям стає можливим в певній мірі визначити рівень підтримки ОУН-УПА населенням Східного Поділля. Зокрема подолянами були зв'язкові Василь Шевчук, Марія Заїка, Олена Шуберт, Тамара. Членами підпільних осередків ОУН та Українського Червоного Хреста, що діяв під орудою УПА були також вихідці з інших регіонів - галичанка Євгенія Петерзіль, волинянка Танка Я. Автор називає справжні імена командирів загонів УПА: Нечипорука- Грома - Лаврентій Онуфрійчук родом з м. Дружківка сучасної Донецької області, Олега Гаса - Ілля Ткачук з Рівненщини, керівника групи УПА Батька - Омелян Грабець, який народився на Любачівщині.

Значне місце в публікаціях А.Малигіна займає опис боротьби загонів УПА на території сучасних Хмельницького, Літинського, Калинівського, Іллінецького районів з військами НКВС. Вказано чисельність повстанських загонів, які прибули на Східне Поділля з інших регіонів України.

І.Мазило, підсумовуючи дослідження проблеми, відзначив поширення мережі ОУН на Вінниччині в роки війни, пропагандистську діяльність ОУН-УПА, сутички повстанців з радянськими партизанами, поширення листівок ОУН в 1946 р. в окремих селах області¹¹.

Діяльність в 1949-1951 рр. групи ОУН, що прибула на Вінниччину із західного регіону, висвітлюється в повідомленні К.Завальнюка¹². Названо прізвища членів групи. За винятком одного уроженця сучасної Хмельницької області, решта - вихідці із Львівщини та Тернопільщини. Очолював групу Йосип Демчук, псевдонім - Луговий. Названо села, де знаходилися конспіративні квартири, населені пункти та місцевості, в яких перебували підпільники, показана їх пропагандистська діяльність та збройні сутички. Подано імена подолян, які їм допомагали. Вказано обставини арешту членів групи. Про долю подолян, які

надавали допомогу групі І.Демчика (Лугового), розповідають також І.Гучва та Т.Мисюта¹⁴.

Аналітичний характер притаманний публікаціям П.Григорчука та С.Гальчака.

П.Григорчук зробив вдаль спробу виділити особливості діяльності УПА на Вінниччині. До найбільш суттєвих з них дослідник відносить відсутність широкої соціальної опори. Ця обставина була викликана політикою радянської влади в довоєнні роки, зокрема репресіями. Також не сприяла розгортанню дій УПА на теренах іфаю в 1943 р. відсутність організаційної мережі ОУН. Діяльність осередків та організацій, що діяли під орудою ОУН влітку 1942 р., була підірвана арештами органами німецької окупаційної влади.

Іншим чинником, що негативно впливав на поширення ідей ОУН та розгортання боротьби УПА, було домінування в регіоні радянських партизан та організацій комуністичного підпілля.

Також негативне значення мали суперечки в середині ОУН., близькість фронту до Вінниччини в 1943-1944 рр., що обмежувало інтенсивність та масштаби бойових акцій УПА. перебування керівництва групи УПА за межами краю.

П.Григорчук відзначає прагнення загонів УПА уникати збройних сутичок з переважаючими німецькими силами, характеризує гіропагандистсько-ідеологічну діяльність ОУН та УПА. Наводяться відомості про найбільш вдалий бій УПА влітку 1942 р. поблизу Вінниці.

Статті С.Гальчака відзначаються різноманітною джерельною базою¹⁶. Більшість названих авторів працювали з документами Державного архіву Вінницької області. С.Гальчак опрацював, крім фондів ДАВО, матеріали Центрального державного архіву громадських організацій України, архів Федеративної Республіки Німеччини, чисельні монографічні та документальні видання. Це дозволило автору найбільш докладно висвітлити перебіг подій, пов'язаних з діяльністю ОУН-УПА на теренах краю. Автор широко цитує документи ОУН, німецької влади, окремих військових та політичних діячів.

Вказано на участь батальйону "Нахтігаль", до складу якого входили члени бандерівського крила ОУН., в боях з радянськими збройними силами біля Вінниці, розквартирування їх у селі Юзвин (тепер Некрасово).

Багато уваги автором приділено діям похідних груп ОУН, спрямуванню їх пропагандистської діяльності на створення Української держави. Наведено наказ німецької служби безпеки про арешт та знищення членів бандерівського крила ОУН без суду за їх прагнення до незалежності України. Прикметно, що українському населенню розстріли бандерівців слід було пояснювати як кару за грабінництво, німці їх називали "ворогами Вашого (українського) народу, котрі допомагають більшовикам"¹⁷.

Детально висвітлена підпільна діяльність ОУН, створення ними осередків на терені краю, не лише в зоні німецької окупації, а й в так званій Трансністрії - території, окупованої Румунією.

Наголошуючи на агітаційно - пропагандистській діяльності ОУН, С.Гальчак стверджує, що воєнних дій проти німецької окупації вони уникали, натомість вели збройну боротьбу проти радянських партизанів. Проте підрозділи УПА протидіяли примусовому вивезенню української молоді до Німеччини.

Багато місця в публікаціях С.Гальчак відводить висвітленню загальних питань про розкол в ОУН, стратегію і тактику керівництва організації в боротьбі за створення незалежної Української держави. В контексті цієї стратегії автор показує причини співробітництва ОУН з нацистською Німеччиною. Протистояння УПА та радянських партизан охарактеризовано як братовбивчу війну, спричинену різним менталітетом та ідейними переконаннями, політичними прагненнями й амбіціями. В публікаціях С.Гальчака показано діяльність на Поділлі активістів ОУН-УПА, які прибули з інших регіонів та з числа успішних мешканців - Липового, П.Гребеня, Дорошевича, З.Пиндика, Мороза, М.Батковського, І.Левитського, В.Мельника та інших.

Окремі твердження С.Гальчака мають дискусійний характер. Зокрема, неодноразово вказується, що ОУН поділялася на три самостійних табори: бандерівців, мельниківців,

бульбовців. Загальновідомо, що Т.Бульба-Боровець прагнув продовжувати традиції УНР. Він не визнав встановлення контролю над УПА бандерівського крила ОУН. Загони, які залишилися під його командуванням, отримали назву Української народної революційної армії¹⁸. Декларативно, не досить аргументовано, а іноді дещо спрощено подано окремі твердження С.Гальчака щодо ставлення населення краю до ідеології та політичної мети ОУН. Не згадується про вплив на свідомість мешканців радянського Поділля політичних репресій.

Вивчення проблеми діяльності ОУН.-УПА на Східному Поділлі знаходиться на початковому етапі. Дослідниками нагромаджена низка фактів, зроблено спроби узагальнення. Для здійснення поглибленого аналізу та висновків важливе значення має розширення джерельної бази дослідження проблеми, насамперед архівів нацистських та радянських спецслужб.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1.Кравець М. ОУН у Вінниці (1941-1944)// Тези доповідей тринадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1994. - С.78-80; 2. Костюк О.С. Діяльність організації українських націоналістів на Вінниччині в 1941-1943 рр.// Тези доповідей дванадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1993. - С.57-59; 3.Червінський Д. Газета "Відродження" ("Калинівські вісті") в 1942-1943 рр.- Тези доповідей тринадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - С.85-86; 4. Бабицький В. Організація ОУН у селі Кисляках на Гайсинщині (1941-1944) // Тези доповідей і повідомлення вісімнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1998. - С.77-78; 5 Заболотний В. Організація ОУН у Гайсині // Тези доповідей і повідомлення дев'ятнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції.-Вінниця. 1999. - С.57; 6. Денарьов Г. З історії національно-визвольного руху на Вінниччині в роки Другої світової війни// Тези доповідей дванадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції...- С.59-60; 7. Ніколаєць Ю. До питання про чисельність УПА// Тези доповідей шістнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1997. - С.60; 8. Вороліс М. "УПА-Південь" на Вінниччині.// Тези доповідей тринадцятої Вінницької обласної історико - краєзнавчої конференції ...- С.77-78; 9. Вовкодав В. Національно-визвольний рух на Вінниччині в 1941-1951 рр Там само. - С.74-75; 10. Малигін А. ОУН-УПА на Вінниччині (1941-1946). Там само. - С.76-77; Його ж. Останні бої УПА -Південь// Тези доповідей п'ятнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції. - Вінниця, 1996. - С.63-64; Його ж. Повстанський рух на Вінниччині в 1942-1944 рр.// Тези доповідей і повідомлення дев'ятнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції... - С.3-11; 11. Мазило І. До питання про ОУН-УПА на Вінниччині в роки другої світової війни.// Тези доповідей та повідомлення вісімнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції... - С.78-79; 12. Завальнюк К. ОУН на Вінниччині в 1949-1951 рр.// Тези доповідей та повідомлення дев'ятнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції...-С.57-59; 13. Гучва І. З історії ОУН. на Вінниччині.// Там само. - С.56; 14. Мисюта Т. До історії ОУН. на Поділлі.// Тези доповідей та повідомлення вісімнадцятої Вінницької обласної історико-краєзнавчої конференції...-С.76-77; 15. Григорчук П. УПА на Вінниччині: специфіка та особливості боротьби (1943-1944) // Там само. - С.75-76; 16. Гальчак С. Боротьба подолян за державне відродження України під час нацистської окупації краю.// Поділля у контексті української історії.-Вінниця, 2001. - С.263-267; Його ж. Сили національно-визвольного спрямування на теренах Поділля в період нацистської окупації краю // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М.Коцюбинського. Вип.4. Серія:Історія. - Вінниця, 2002. - С.136-146; 17. Гальчак С. Сили національно-визвольного спрямування...С.139; 18. Див: Грицак Я. Нариси історії України. Формування модерної української нації XIX-XX століття. - К., 2000. - С.244,247.

Т.А. Мельничук

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ІМАЯТНИКОВОЇ МІГРАЦІЇ В СУЧАСНИХ НАУКОВИХ РОЗРОБКАХ

Повоєнні роки позначаються в Україні посиленою міграцією сільського населення у нові промислові центри, які виникли у зв'язку з розширенням географії промислового виробництва, будівництвом та введенням в експлуатацію нових виробничих потужностей.

Особливу роль в економічному, соціальному, політичному та культурному житті усста і села відіграє маятникова міграція. Окрім істориків, вивченням даного соціально-економічного процесу займаються демографи, соціологи, економісти, географи. Однак на